

1945 йил баҳор фасли. Улуғ Ватан урушининг охириги кунлари. Фашизм ўлим ёқасида ётибди, аммо кураш тугаганича йўқ. Даҳшатли, шиддатли кураш ҳали давом этмоқда. Гитлерчилар Германиясининг сўнгги кунлари. Ана шундай вазиятда душман уясида иш кўрган совет разведкачиси Максим Исеев ҳақида ҳиков қилинади ушбу романда. Совет разведкачиси зиммасига юхланган вазифа — фашистларнинг ғарб мамлакатлари бешликлари билан сепарат сулҳ тузишга уринишларини фoш этиш ва барбод қилишдан иборат бўлиб, бу вазифани у шoраф билан бажаради.

Русчадан ТУЙГУН ВАЛИЕВ таржимаси.

☉ «Бш гвардия», 1973 г.

☉ Воениздат, 1970 г.

0-7-3-2—№ 085.
С. М. 356—06—73 62—72

ОТАМ ХОТИРАСИГА БАҒИШЛАЙМАН



I

Штирлиц бирпас ҳайрон бўлиб колди: шу мавсумда боғда булбул сайрарди. Ҳаво совуқ, осмон хўкимтир, теваарак-атроф баҳор келишидан дарак бериб, но-зик акварелни эслатиб турса-да, ерни қалин қор босиб ётарди. Унда ҳали тунда эрийдиган қорга хос ним кўкниш ранг йўқ эди.

Кекса дарахтларнинг йўғон танаси қорайиб турарди; боғдан янгигина музлатилган блялик исси келарди. Ҳар баҳоргидек ҳали арча ва тоғ теракларнинг ўтган йилги хазонининг бўрсиш ҳиди сезилмаса ҳам, сукунат босган қон-қора боғда булбул дам чертиб-чертиб, дам чуриллаб — минг оҳангда хониш қиларди.

Штирлиц бувасини эслади. Серсоқол, бароқ қошли чол қушлар тилига тушунарди. У читтакларни алдаб чакирарди-да, дарахт тагига ўтириб олиб, узоқ вақт қушчаларга тикиларди, бундай пайтларда унинг кўзлари ҳам худди қушчаларникидек жавдираб кетарди, қушчалар эса ундан мутлақо ҳадиксирамасдилар.

— Чур-чур-чур-р-р! — қушчаларга тақлид қилиб қуштак чаларди бобо.

Читтаклар эса унинг овозига ишонч билан, чуриллаб жавоб беришарди.

Қуёш ботди, танаси қора дарахтлар оппоқ қор усига бир текисда гунафшаранг соя ташлади.

«Бечора, совуқда қотиб қолмасайди, — ўйларди Штирлиц, шинелига яхшилаб ўраниб, уйга қайтархан. — Унга ёрдам ҳам бера олмайсан: булбул зоти Чорки, одамларга ишонмайди».

Штирлиц соатига қаради: роппа-роса етти.

«Ҳозир келади, — ўйлади Штирлиц. — У доим вақтида келарди. Ҳеч ким кўрмаслиги учун станциядан ўрмон орқали ўтиб келишини ўзим тайинлаган эдим унга. Ҳечқиси йўқ. Кутиб тураман. Бу ер гўзил жой, кутиш ҳам гашт...»

Бу агентни Штирлиц доимо шу ерда, кўл бўйидаги уйда қабул қиларди. Бу яширин уй жуда қулай, тева-рак-атроф тинч, одамлар кўзидан узоқ, эман ўрмонида жойлашган. У СС обергруппенфюрери Полни бомбардимон пайтида ҳалок бўлган «Опера» раққосаларининг болалари ихтиёридаги бу виллани сотиб олиш учун пул ажратишга кўндираман, деб уч ой овора бўлди. Бола фақирлар жуда банддан келдилар. СС ва СД хўжалик сиёсати учун жавобгар бўлган Поль Штирлиц таклифини рад қилаверди. «Ақлинигизни едингизми, — деган эди у, — кичикроқ бир уйни ижарага олинг. Бунчалик зеби-зийнатга интилиш шимаси? Биз пулни булар-бўлмасга исроф қила олмаймиз! Бундай қилсак бутун уруш оғирлигини зиммасига ортган миллатга писбатан хонлиқ қилган бўламиз».

Штирлиц бу ерга ўз шефи — хавфсизлик хизмати сиёсий разведкаси бошлиғи, ўттиз тўрт ёшли СС бригаденфюрери Вальтер Шелленбергни олиб келишга мажбур бўлди. Гўзалликнинг қадрига етадиган, жуда идрокли ва оқил одам бўлган Шелленберг жиддий агентлар билан суҳбат қилиш учун бундан яхшироқ жойни топиш қийин эканлигини дарҳол фаҳмлади. Вилла қалбакли шахслар номига сотиб олинди ва «Робер Лей номидаги халқ химия корхонаси»нинг бош инженерини Бользен деган киши ихтиёрига ўтди. У катта маош ва яхши паёк эвазига қоровул ёллади. Ана шу Бользен деган кимса СС штапдартенфюрери фон Штирлицнинг узи эди.

Дастурхон тузаб бўлгач, Штирлиц приёмикини кўбди. Лондон хушчақчақ бир куйини эшиттирарди. Америкалик Глен Миллер оркестри «Қуёшли водий серенадаси» филъмидан композицияни ижро этарди. Бу филъм Гиммлерга маъқул тушиб, Швециядан унинг бир нусхаси сотиб олинган эди. Шундан бери бу личтани Шаҳзода Альбрехтштрассе подвалида, айниқса маҳбусларни сўроқ қилиш мумкин бўлмаган турги бомбардимон вайтларида тез-тез томоша қилиб турардилар.

«АНЖЕЛА — АЛЕКСГА.

Мюнхендан.

РХСА маҳаллий бўлимига юқори мансабли СС офицерлари ўз машиналарида келиб туришади. Бу ерда улар бошқа машиналарга, кўпинча француз ва америка автомобилларига ўтириб, Швейцарияга жўнайдилар. Кеча кун бўйи бешта ана шундай машина Швейцарияга жўнаб кетди.

Манбаи — чегара райони автомобиллариги техника хизмати кўрсатувчи мастер.

АНЖЕЛА».

«ТОМАС — АЛЕКСГА.

Лейпцигдан.

Банк ҳар кун савдо учун Испания банкларига — уларнинг аниқ номини ҳали билолганимизча йўқ — каттагина суммада пул жўнатмоқда. Партиянинг оддий аъзолари ёки уларнинг хотинлари 100 000 маркадан то 400 000 маркагача пул топширмақдалар. Аниқланган маълумотларга қараганда, бу пуллар уларники бўлиши мумкин эмас.

Манбаи — банк кассири.

ТОМАС».

✓ Совет разведкачисининг раҳбари — Алексга етиб келган бу маълумотларнинг ҳаммаси иложи борича сичниклаб қайтадан текширилди. Қайта текшириш олинган хабарларнинг тўғри эканлигини исботлади. Шундан сўнг улар танишиб чиқиш учун ДМК¹ аъзоларига жўнатилди.

Разведка раҳбари яқин кунлар ичида ғоятда мураккаб топшириқ олишини тўғри тахмин қилган эди, чунки жуда қизиқ, хийла чалкаш, кўп жиҳатлари ноаниқ бир манзара рўй бераётган эди. ✓

— Ҳар эҳтимолга қарши, — деди у ўз секретарига, — радио билан боғланинг. Улар Юстас учун махсус эшиттириш тайёрласинлар. Аниқ ҳеч нима дейилмасин — топшириқни кутсин. Негадир мен топшириқни

¹ Давлат Мудофаа Комитети.

у бажарса керак деган пшончдаман. Ҳа, фақат угина бажара оладн ва бу унга берилган энг сўнгги топшириқ бўлса керак деган умиддаман.

✓...1945 йилнинг январида руслар Краковга кириб борган ва жуда синчиклаб миналаштирилган шаҳарни омон сақлаб қолганларидан кейин, Кальтенбруннер ана шу қасд олиш ақтини бажаришга жавобгар булган гестапо шарқий бошқармасининг шефи Крюгерни ҳузурига олиб келишларини буюрди. ✓

Кальтенбруннер генералнинг салобатли юзига тикилганча узоқ вақт индамай турди, кейин аста сўради: — Ўзингизни оқловчи — фюрерни ишонтира оладиган бирорта объектив далилингиз борми?

Бесўнақай, аммо кўринишидан очиқ кўнгилли Крюгер бундай саволни кутган ва унга жавоб ҳам тайёрлаб қўйган эди. Аммо у бир тўда ҳис-туйғуларни изҳор этишга мажбур бўлди: СС ва партиядagi ўн беш йиллик хизматн давомида актёрлик санъатини ҳам эгаллаб олган эди. Ўзини бутунлай оклаш мумкин бўлмаганидек, саволга ҳам дарҳол жавоб қайтариш керак эмаслигини Крюгер яхши биларди. У юриш-туришида ҳар вақт ва ҳар ерда бир чизиқдан чиқмасди — у ҳатто уйнда ҳам бутунлай бошқа одам бўлиб қолганлигини англаб қоларди. У яна бир нарсани сезди: баъзан тунда уйғониб кетиб, кўзи юмуқлигича сукунатга қулоқ солиб ётарди: назарнда ана шу қоронғи хонада ҳам кимдир совуққонлик ва вазминлик билан муттасил кузатиб тургандек туюларди. Аввал у баъзан хотини билан суҳбатлашарди, суҳбатлашганда ҳам тунда, пичирлашиб гаплашарди, лекин махсус техника ривож топishi билан, — Крюгер эса бундай техниканинг муваффақиятларини бошқалардан кўпроқ биларди, — у баъзан хаёлига келадиган фикрларни бутунлай гапирмайдиган бўлди. Ҳатто хотини билан ўрмонда сайр қилиб юрганда ҳам индамасди ёки майда-чўйдалар ҳақида гапирарди, чунки марказда бир километр ёки ундан ҳам наридаги гапларни ёзиб олувчи аппарат ихтиро қилинганга ўхшарди назарнда.

Шундан қилиб, у аста-секин ўзгара борди. Аввалги Крюгер бутунлай гойиб бўлиб, унинг ўрнига ҳаммага таниш ва ташқи кўриниши мутлақо ўзгармаган киши

қиёфасида ҳеч кимга таниш бўлмаган, ҳақиқатни айтиш у ёқда турсини, ҳатто ўйлашга ҳам журъат эта олмайдиган янги киши пайдо бўлганди.

— Йўқ, — жавоб қайтарди Крюгер, қошини чимириб, ичдан жўшиб келган хўрсинишини аранг босиб, — ўзимни оқлаш учун етарли далил йўқ... Бўлиши ҳам мумкин эмас. Мен — солдатман, уруш урушлигича қолади, мен ўзимга енгиллик берилишини кутмайман.

У ўз ролини аниқ ижро этарди. У бир нарсапи яхши биларди — ўзига нисбатан қанчалик бераҳм бўлса, Кальтенбруннер қўлндаги қурол шунчалик ўтмаслашарди. Ов итини қуённинг қочини қутуртиради-да, ахир. Крюгер, агар қуён қочмай, оёғини кўтариб ётиб олса, итлар ишма қилишини билмасди, албатта: аммо СС-даги муносабатларни аниқ биларди: у ўзини ўзи қанчалик саваласа, қаршилик кўрсатмай, айбни зинмасига олса, Кальтенбруннер (ёки унинг ўрнида кимки бўлмасин) шунчалик юмшайди.

— Хотинчалиш бўлманг, — деди Кальтенбруннер, лапирос тутатар экан, шунда Крюгер ўз хатти-ҳаракати бутунлай тўғри эканлигини тушунди: у ўзига ўзи қойил қолди. — Муваффақиятсизлик яна такрорланмаслиги учун ҳаммасини анализ қилиб кўриш лозим.

— Обергруппенфюрер, айбим чексиз эканлигини тушунаман. Лекин штандартеифюрер Штирлицни тинглаб кўришингизни истардим. У бизнинг операциямиздан тўла хабардор бўлиб, ҳаммаси астойдил ва синчиклаб тайёрланганлигига гувоҳлик бериши мумкин, — деди Крюгер.

— Штирлицнинг операцияга қандай алоқаси бор эди? — деди Кальтенбруннер елкасини қисиб. — У разведкадан, Краковда бошқа масалалар билан шуғулланган бўлса.

— Унинг Краковда йўқолган ФАУ билан шуғулланишини билардим, аммо қайтиб келгач рейхсфюрерга ёки сизга ишни қандай бажарганимиз ҳақида ахборот берар деган умидда, операциямизнинг икки-чикирларигача таништиришни ўз бурчим деб билдим. Мен сиздан қўшимча кўрсатмалар кутдим, лекин ҳеч нима олмадим.

— Бу операция билан танишини лозим бўлган кишилар рўйхатида Штирлиц бормиди?

— Билмадим.

Кальтенбруннер котибни чакриб, унга деди:

— Марҳамат қилиб, олтинчи бошқармадан Штирлиц «Шварцфайер» операциясини амалга оширувчилар рўяхатига киритилган эканми ёки йўқми, шуни билдириб келинг.

Котиб чиқиб кетгач, Штирлицни жуда барвақт зарбага рўпара қилаётганини тушуниб, Крюгер орқага чекинди.

— Ҳамма айб менинг ўзимда,— давом эттирди у сўзини бошини эгиб — Мабодо Штирлицни жазолайдиган бўлсангиз мен қаттиқ изтиробда қоламан: мен уни содиқ курашчи сифатида жуда ҳурматлайман. Мени оқлаш мумкин эмас, мен ўз айбимни фақат жанг майдонида кон билан ювишим мумкин.

— Бу ерда душманларга қарши ким курашади?! Менми?! Бир ўзим-а?! Ватан ва фюрер учун фронтда ҳалок бўлишдан осон нарса йўқ! Бу ерда, бомбалар остида яшаб, бадбахтлар уруғини қуриши мушкулроқ! Бу ерда фақат жасорат эмас, ақл ҳам керак! Уткир ақл керак, Крюгер!

Крюгер фронтга жўнатилмаслигини дарҳол фаҳмлади. Фронтга жўнатилишдан даҳшатлироқ жазо йўқ. Рус ўқлари ёғилиб тургани учун эмас — фронтда у, табий, командирлик лавозимида бўлади, — балки бошқа сабаблар туфайли даҳшатли: армия офицерлари СДнинг собиқ ходимларини қанчалик ёқтирмаслигини жуда яхши билади. Улар СД ходимларини партия суди ёки ҳарбий трибуналга рўпара қилиш учун баҳона излардилар — ана унда раҳм-шафқат кутиш амри маҳол, фронт қонунлари — ўлим қонунларидир...

Котиб эшикни астагина очиб, бир неча юпқа папкани Кальтенбруннер столи устига қўйди. Кальтенбруннер папкаларни варақлаб, ҳайрон бўлгандек «ҳм-ҳм» деб қўйди, кейин:

— Раҳмат. Энди Штирлиц Краковдан қайтиб келгач раҳбарлар ҳузурига кирганми ва борди-ю кирган бўлса, кимнинг ҳузурига, марҳамат қилиб шуни аниқланг. Суҳбат пайтида у қандай масалалар устида тўхтаганлигини ҳам билдинг.

— Мен ҳар эҳтимолга қарши аниқладим бунни, — жавоб берди котиб. — Йўқ, Штирлиц қайтиб келиши биланоқ Москва учун ишлаётган передатчикни аниқлашга киришиб кетган...

Краковда абвер полковниги Берглинг ўзини фронтга жўнатишни сўраб генерал Нойбут билан қилган суҳбатни яширинча эшитгани Крюгернинг ёдига тушди. У худди ўшани такрорламоқчи бўлди: Кальтенбруннер ҳамма шафқатсиз кишилар сингари ғоятда таъсирчан одам-ку, деган фикр йилт этиб ўтди хаёлидан.

— Обергрунненфюрер, ҳар қалай мени фронтга юборишни сўрайман сиздан.

— Хотинчалиш бўлманг, ўтиринг, — деди Кальтенбруннер. — Бугун дам олишингиз мумкин, эртага эси операция ҳақида ҳаммасини батафсил ёзиб берасиз. Кейин сизни қаерга юборишни ўйлаб кўрамиз... Одам кам, иш эса кўп, Крюгер. Ҳа, иш ниҳоятда кўп...

Крюгер кетгач, Кальтенбруннер котибни чақириб, бундай деди:

— Штирлицга тегишли кейинги икки-уч йил ичиданги ҳамма маълумотларни тўплаб беринг, аммо Шелленберг билмасин бунини. Ваҳима кўтарилмасин: Штирлиц қимматли ходим ва жасур одам, унинг устидан шубҳа туғилмасин. Бу шунчаки ўртоқларча ўзаро текшириш, холос. Ҳа, айтгандек, Крюгер ҳақида буйруқ тайёрланг: биз унинг Прага гестапоси бошлигининг ўринбосари қилиб жўнатамиз — у ер иш қайнаган жой...

— Сиз қандай фикрдасиз, пастор¹, инсонда инсонийлик хусусияти кўпми ёки ҳайвонийлик хусусиятимиз?

— Ўйлайманки, инсонда унис ҳам, буниси ҳам баб-баравар.

— Бундай бўлиши мумкин эмас.

— Фақат шундай бўлиши мумкин.

— Йўқ, бундай эмас.

— Акс ҳолда бу хусусиятлардан бири аллақачон устун чиққан бўларди.

— Руҳий дунёни иккиламчи ҳисоблаб, пасткашликни далил қилиб олгансизлар деб бизга таъна қиласиз. Руҳий дунё ҳақиқатан ҳам иккиламчидир. Руҳий дунё моддий хамиртурушдан ўсиб чиқади.

— Хўш, ўша хамиртурушингиз нима?

— Шуҳратпарастлик. Уни сиз фаҳш деб атайсиз,

¹ Пастор — руҳоний.

мен эса уни хотинлар билан ётиш ва уларни севишдан иборат соғлом истак деб атайман. Бу — уз ишнингизда биринчи бўлишга қаратилган соғлом интилиш. Бундай интилишсиз инсониятнинг бутун тараққиёти тўхтаб қолган бўлур эди. Инсоният тараққиётини тўхтатиш учун черков озмунча куч сарфламади. Черковнинг қайси даври ҳақида гапирётганимни тушунаётган бўлсангиз керак?

— Ҳа, ҳа, албатта, билман у даврни. Жуда яхши билман у даврни, аммо яна бошқа нарсани ҳам билман. Сизнинг инсонга нисбатан муносабатингиз билан инсонга нисбатан фюрер тарғиб қилаётган муносабат ўртасида фарқ йўқлигини ҳам кўрмоқдаман.

— Шундайми?

— Шундай. У инсонга иззат-нафсни қондирмоқчи бўлган шайтон деб қарайди. Соғлом, кучли, ўзи учун ҳаёт маконини босиб олишни истаган шайтон деб қарайди.

— Сиз қанчалик ноҳақ эканлигингизни тасаввур қилмаётирсиз, чунки фюрер ҳар бир немисга оддий шайтон эмас, балки малла соч шайтон деб қарайди.

— Сиз эса умуман ҳар бир инсонни шайтон ҳисоблайсиз.

— Мен инсон нимадан пайдо бўлган бўлса ўша деб ҳисоблайман. Инсон эса маймундан келиб чиққан. Маймун эса асл моҳияти билан ҳайвондир.

— Бу масалада сиз билан келиша олмаймиз. Сиз инсоннинг маймундан келиб чиққанлигига ишонасиз; аммо қайси бир маймундан келиб чиққанлигини кўрмагансиз ва ўша маймун сизнинг қулогингизга бу хусусда ҳеч нима деб пичирлаган эмас. Буни ўзингиз сезиб пайқаб турган эмасиз ва бундай қила олмайсиз ҳам. Ҳа, сиз бунга ишонасиз, чунки бу ишонч сизнинг маънавий дунёнингизга мосдир.

— Хўш, худо инсонни мен яратдим, деб сизнинг қулогингизга пичирлаган эдимиз?

— Албатта, менга ҳеч ким ҳеч нима деган эмас, инчунун, худо борлигини сизга исбот қила олмайман ҳам, бунга исбот қилиб бўлмайди, бунга фақат ишониб мумкин. Сиз маймунга ишонсангиз, мен худога ишонаман. Сиз маймунга ишонасиз, чунки бу ишонч сизнинг маънавий дунёнингизга мос, мен эса худога ишонаман, зеро бу менинг маънавий дунёмга мос.

— Шу жойда сиз қартани бошқача чийладингиз. Мен маймунга ишонмайман. Мен инсонга ишонаман.

— Маймундан келиб чиққан инсонга денг. Сиз инсон қиёфасидаги маймунга ишонасиз, мен эса инсон вужудидаги худога ишонаман.

— Худо ҳар бир инсонда мавжуд деб уйлайсизми?

— Албатта.

— Фюрер вужудида ҳамми? Геринг, Гиммлерда-чи?

— Сиз мушкул савол бердингиз. Биз сиз билан инсон табиати ҳақида суҳбат қиляпмиз. Албатта, бу ярамасларнинг ҳар бири вужудида гуноҳга ботган паринини топиш мумкин. Лекин, афсуски, уларнинг бутун табиати шафқатсизлик, зарурат, бўҳтон, аблаҳлик, зўравонлик қонунларига шунчалик бўйсуниб кетганки, амалда инсонийликдан асар ҳам қолмаган. Аммо мен дунёга келган инсон албатта маймун авлоди бўлишдек тоқи лаънатга дучор эканлигига ишонмайман.

— Нега маймун авлоди бўлиш тоқи лаънат экан?

— Мен ўз тилимда гапираётirman.

— Бинобарин, маймунларни йўқ қилиш ҳақида илоҳий қонун чиқариш керак экан-да?

— Йўқ, ҳожати бўлмаса керак.

— Сиз доим илоҳий баҳоналар топиб мени қийнаган масалаларга жавоб берншдан қутулиб қолмоқдасиз. Сиз «ҳа» ёки «йўқ» деб жавоб бермаётирсиз, имон қидирган ҳар бир киши эса аниқликни яхши кўради, бинобарин, у «ҳа» ёки «йўқ» деб жавоб беришни афзал билади. Сизда «ҳа» деган сўзнинг «ҳа йўқ», «йўғ-э», «ундай бўлмаса керак» каби ва бошқа фразеологик кўринишлари мавжуд. Шу сабабли мен сизнинг усулингиздан эмас, балки кўпроқ амалиётингиздан чўчиб қолдим.

— Сизга менинг амалиётим ёқмас экан. Тушунарли... Шунга қарамай, сиз амалда концлагердан менинг олдимга қочиб келгансиз-ку. Хўш, буни қандай бир-бирига боғлаш мумкин?

— Бу нарса сизнинг ҳар бир кишида илоҳийлик ва маймунлик хусусиятлари мавжуд деган фикрингизни яна бир марта исбот қилади, холос. Агар менда фақат илоҳийлик хусусиятлари мавжуд бўлганда, мен сизга мурожаат қилмаган бўлар эдим. Унда қочмас эдим, эсэсчи жаллодлар қўлида ўлиб кетаверардим, уларда инсонийлик ҳиссини уйғотиш учун бир чаккага

урсалар иккинчисини ҳам тутиб турардим. Борди-ю, сиз уларнинг қўлига тушиб қолгудек бўлсангиз, иккинчи чаккангизни тутиб турардингизми ёки муштан ўзингизни олиб қочардингизми?

— Иккинчи чаккани тутиб туриш деганингиз нима ўзи? Сиз яна тимсолий ривоятни нацистларнинг мавжуд давлат машинасига кўчираётирсиз. Ривоятда чаккани тутиб бериш бошқа гап. Юқорида айтганимдек, бу ривоят инсон ор-номусининг ифодасидир. Аммо иккинчи чаккангни тутасанми ё йўқми деб суриштириб-петиб ўтирмай иш кўрадиган машина остига тушиб қолиш — бошқа гап мутлақо... Принцип жиҳатдан, ўз ғояси моҳияти билан ор-номуси бўлмаган машина остига тушиб қолиш деган гап бу... Инчунун, машинага, йўлда ётган тошга ёки олдингизни тўсиб турган деворга жондорга қилган муомалани қилмайсиз, албатта.

— Пастор, маъзур тутасиз, — балки бу нарса сизнинг сирингиздир, аммо фрау Айзенштадтнинг менга айтишича... Эҳтимол, у нотўғри айтгандир-у, шу сабабли сизга бу саволни беришга ҳаққим йўқдир... Ҳалиги, сиз бир вақтлар гестапода бўлганмисиз?

— Сизга нима ҳам дейишим мумкин? Ҳа, у ерда бўлганман...

— Тушунарли. Бу масала сиз учун кўнгилсиз бўлганлиги сабабли у ҳақда гапирмоқчи эмассиз. Аммо, пастор, сизнингча уруш тамом бўлгач қавмингиз сизга ишонмай қўймасмикин?

— Гестапода ўтирганлар озмунчами?

— Пасторни гестаподан қайтиб чиқмаган маҳбуслар камераларига айғоқчи сифатида киритганлар деган мишмишни қавмларингизга етказишса-чи? Сизга ўхшаб гестаподан қутулиб қолганлар миллиондан битта-иккита-ку... У чоғда қавмингизнинг сизга ишониши қийин бўлса керак... Ҳўш, ана шунда ҳақиқату адолатни кимларга тарғиб қила оласиз?

— Албатта, инсонга шу каби усул билан таъсир этиладиган бўлса, истаган одамни нобуд қилиб юбориш мумкин. Шундай хол юз берса, менинг аҳволим танг бўлиши тайин гап.

— Ҳўш, унда нима бўлади?

— Ундами? Рад этиш лозим. Иложи борича рад эстаман, қулоқ солгунларича рад этавераман. Қулоқ солмай қўйсалар — тирик мурдага айланди деяверинг.

— Тирик мурдага дейсизми? Демак, жонли одам бўлиб қолаверар экансиз-да?

— Худога аён у ёғи. Қолсам қолавераман-да.

— Сизнинг динингиз одамнинг ўз жонига қасд қилишига қарши-ку?

— Шунинг учун ҳам мен ўз жонимга қасд қилмайман.

— Тарғиб қилиш имкониятидан маҳрум бўлгач, нима қиласиз?

— Тарғиб қилсам ҳам, эътиқод-имонимга содиқ қолавераман.

— Нима сабабдан ўзингиз учун бошқача йўлни, масалан, ҳамма билан бирга меҳнат қилиш йўлини тасаввур қила олмайсиз?

— Сиз «меҳнат қилиш» деб нимани назарда тутасиз?

— Ақалли илм-фан қасрини қурмоқ учун тош ташишни.

— Агар илоҳиёт факультетини битирган киши жамиятга тош ташиш учун керак бўладиган бўлса, сиз билан гаплашиб ўтиришимнинг ҳожати йўқ экан. У чоғда, концлагерга қайтиб бориб, крематорияда кул бўлганим маъқул.

— Мен борди-ю деган маънода савол беряпман, холос. Мени сизнинг қандай тахмин қилишингиз — дейиш мумкинки, фикрингизнинг бўлажак мажмуи қизиқтирмоқда.

— Қавмга дин ақидаларини тарғиб қилувчи воизни бекорчи ва муттаҳам деб ўйлайсизми? Бунинг меҳнат деб ҳисобламайсизми? Сизнинг тушунчангизда фақат тош ташиш иш бўлса, менинг фикримча, руҳонийлик меҳнати бошқа истаган меҳнатга тенг бўлибгина қолмай, аини вақтда алоҳида, муҳим меҳнатдир.

— Мен ўз ихтисосим бўйича журналистман ва менинг ёзган нарсаларим нацистлар томонидан ҳам, черков томонидан ҳам қораланган.

— Уларни черков оддий бир сабаб учун қоралаганки, сиз инсоннинг ўзини нотўғри талқин этгансиз.

— Мен инсонни талқин этган эмасман. Мен Бремен ва Гамбург ертўлаларида яшаган ўғри ва фоҳишалар оламини ёритганман. Гитлерчилар давлати уни олий ирққа нисбатан жирканч бўхтон деб атаган бўлса, черков инсонга нисбатан бўхтон деб билди.

— Биз ҳаётий ҳақиқатдан қўрқмаймиз.

— Йўқ, кўрқасиз! Мен шу одамларнинг черковга катнашга уринганлигини, черков эса уларни кўкрагидан итарганини кўрсатгандим; уларни қавмлар ҳайдаганлар, пастор эса қавмларга қарши чиқа олмасди.

— Албатта, қарши чиқа олмасди. Мен сизни ҳақиқат учун қоралаётганим йўқ. Ҳа, ҳа, сизни ҳақиқатни кўрсатганлигингиз учун қоралаётганим йўқ. Иисонинг истиқболи масаласида фикримиз бир-бирига тўғри келмаётир.

— Пастор, бераётган жавобларингизга кўра сиз пастор эмас, балки сиёсатчига ўхшаб кетаётганингизни сезмаётирсизми?

— Сиз менда ўзингизга маъқул тушган томоннигина пайқаётирсиз. Сиз менда фақат бир томонни ташкил этувчи сиёсий қиёфани кўрмоқдасиз. Худди шу тариқа логарифма чизгичини миҳ қоқадиган иарса деб ҳисоблаш мумкин. Тўғри, логарифма чизгичи билан миҳ қоқиш мумкин, унда маълум ҳажм ва оғирлик бор. Аммо бундай қилиш предметнинг ўникчи, йигирманчи функциясини тўғри вариантини бўлиб, аслини олганда логарифма чизгичи фақат миҳ қоқишга эмас, балки ҳисоблашга мўлжалланган.

— Пастор, мен савол берсам, сиз унга жавоб бериш ўрнига менинг вужудимга миҳ қоқяпсиз. Сиз гоятда усталик билан мени савол берувчидан жавоб қайтарувчига айлантириб юборяпсиз. Сиз мени ҳақиқат изловчидан шаккокка айлантиряпсиз. Хўш, нега сиз жангда иштирок эта туриб, ундан ташқаридаман дейсиз?

— Буниси тўғри: мен жангдаман, ҳақиқатан ҳам уруш ичидаман, аммо урушнинг ўзинга қарши курашмоқдаман.

— Сиз материалистларча баҳслашар экансиз.

— Мен материалист билан баҳслашаётирман.

— Бинобарин, сиз менга қарши ўз қуролим билан курашинингиз мумкин экан-да?

— Мен бунга мажбурман.

— Қулоқ солдинг... Қавмингиз манфаатини кўзласангиз, менинг дўстларим билан алоқа боғлашингизни ўстар эдим. Адреси бераман сизга. Мен ўз ўртоқларим адресини сизга ишониб топшираман... Пастор, гуноҳсиз бандаларни сотмасиз деб ўйлайман...

— Яна бошладингизми! Мен сизга айтдим-ку, ахир..

Штирлиц магнитофон лентасига ёзилган бу баҳсни тинглаб бўлиши биланоқ ўрнидан туриб, дераза ёнига борди, у кечагина пастордан ёрдам сураган, хозир эса тиржайганча ўз овозига қулоқ солиб, коньяк ичиб, хумор билан чекиб ўтирган кишининг кўзига қарашни истамасди.

— Пасторникда тамаки танқисмиди? — сўради Штирлиц орқасига ўгирилмай.

У бутун деворни эгаллаган катта дераза ёнида туриб, ҳовлида қарғаларнинг нон талашаётганини кузата бошлади: уй қоровули икки ҳисса озиқ-овқат оларди, у қушларни жуда севарди. Штирлицнинг СДдан эканлигини қоровул билмасди ва коттежнинг гомосексуалистларга ёки савдо корчалонларига қарашли эканлигига ишончи комил эди: бу ерга биронта аёл келмасди, эркаклар йиғилганда эса, суҳбатлари осойишта ўтар, тўйимли ва лаззатли таомлар тортиларди, кўпроқ америка ичимликлари ичиладди.

— Ҳа, у ерда тамакисиз қийналдим... Чол жуда эзма экан, мени бўлса тамакисиз жоним бўғзимга келди...

Бу агентнинг исми Клаус эди. Уни икки йил аввал ишга жалб қилганлар. Тўғриси ўзи келган: собиқ корректор асабини қптиқловчи воқеалар гувоҳи бўлишни истарди. У суҳбатдошини ўзининг самимий ва кескин фикрлари билан қуролсизлаштириб, жуда устамонлик билан иш кўрарди. Унга иш самарали ва тез битсини учун истаган нарсани гапириш рухсат этилган эди. Штирлиц Клаусни кўзатаркан, танишган кунларидан бошлаб унинг қанчалик даҳшатли одам эканлигига борган сари кўпроқ ишонч ҳосил қила борди.

«Балки у касалдир? — бир куни Штирлиц хаёлига, шундай фикр келди. — Сотқинлик иштиёқи ҳам ўзига хос касаллик. Шуниси қизиқки: Клаусдек аблаҳ Ломбронинг ҳам хаёлига келган эмас — у мен учратган ҳар қандай жиноятчилардан ҳам даҳшатлидир, аммо кўринишидан одобли ва ёқимлиликнинг айтмайсизми...»

Штирлиц столча ёнига қайтди, Клаус қаршисига ўтириб, жилмайиб қўйди.

¹ Ломброзо Чезаре (1835—1909) — италиялик психиатр ва криминалист, буржуа жиноят қўқуқшунослигида реакцион антропология оқимининг асосчиси.

— Хўш? — сўради у. — Демак, чолнинг алоқа боғлаб беришига ишонасизми?

— Хотиржам бўлинг, бу ҳал қилинган масала. Мен кўпроқ зиёлилар ва рўҳонийлар билан ишлашни яхши кўраман. Одамнинг ўзини-ўзи ўлимга маҳкум этаётганини кузатиш жуда маза нарса да. Баъзан биронтасига: «Тўхта! Аҳмоқ! Қаерга кетяпсан?!» — дегим ҳам келиб қоладн.

— Йўқ, бундай қилиш ярамайди, — деди Штирлиц, — оқилопа иш бўлмайди.

— Сизда балиқ консерваси йўқми? Балиқсиз ўлиб қолай деялман. Ҳар ҳолда, фўсфор-да. Асаб ҳужайралаларига зарур ..

— Мен сизга энг яхши балиқ консерваларини тайёрлаб қўяман. Қандайини истайсиз?

— Моёдагини яхши кўраман...

— Тушунарли... Қаерники бўлсин? Ўзимизникими ёки...

— «Ёки», — кулди Клаус. — Ватанпарварликка эид бўлса ҳам Америкада ёки Францияда тайёрланган озиқ-овқатни ва ичимликни яхши кўраман...

— Мен сиз учун бир яшик чинакам француз сардиняларини тайёрлаб қўяман. Зайгун ёғида, эираворлар солинган... Ёнч-ғич фўсфор... Айтгандек, мен кеча сиз ҳақдаги маълумотларни кўриб чиқдим...

— Унга бир мартагина кўз қирини ташлаш учун нималар бермасдим...

— Йўқ, унчалик қизиқ эмас... Сиз гапираётганингизда, кулаётганингизда, жнгар оғришидан нолиётганингизда — кўпроқ таъсурот олади киши, бунинг устига сизнинг жуда мураккаб операцияни амалга оширганингизни эсласа таъсуроти ундан ҳам кучли бўлади... Сизнинг устингиздаги маълумот материаллар эса зерикарли: рапорт ва чақувлардан иборат. Ҳаммаси аралаш-қуралаш: сизнинг бошқалар устидан қилган чақувларингиз, бошқаларнинг сизнинг устингиздан чақувлари... Йўқ, унча қизиқарли эмас... Бошқа жиҳатдан қизиқ: мен бир нарсани санаб чиқдим, сизнинг рапортларингиз бўйича, сизнинг ташаббусингиз билан тўқсон етти киши қамоққа олинган экан... Аммо ҳаммаси сиз ҳақингизда лом-мим демаган. Уларни гестапола боплаб сўроқ қилишганликларига қарамай бирорталари тилга олмаган...